

Ірина Романина

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, Львів

Концепт *кара* у мовній свідомості українців

На підставі діалектних текстів – живого мовлення українців, окреслено зміст концепту *кара*. Об'єктом дослідження стали тексти, записані експедиційно-польовим методом у Львівській області (наддністрянський та бойківський говори), а також опубліковані в інших збірниках діалектних текстів (з Буковини, Наддністрянщини, Полісся, Слобожанщини). Виявлено зв'язок між гріхом і надприродною карою. Найпоширенішим мотивом кари у діалектних текстах є святотатство, плюндрування святинь та грішне, несправедливе життя. Чудесне покарання може бути миттєвим (наприклад, параліч за наслідком сміхання з ікони, порушення Божих заповідей) або віддаленим у часі (хвороба, нещастя настають через кілька місяців чи років). На аксіологічній шкалі концепт *кара* має позитивну оцінку у свідомості діалектоносія, адже апелює до правильності, моралі (кара – наслідок порушення заборони, певних ustalених норм, дія проти самого Бога), справедливості. Аналізований концепт *кара* вербалізує стереотипні та ціннісні аспекти духовного життя українців, оприявнює їх культурну свідомість, тісно пов'язаний із християнством. Діалектні тексти про кару містять мовну інформацію та віддзеркалюють світосприйняття носія діалекту. Поповнення емпіричної бази текстами про кару з усього діалектного ареалу української мови уможливить ґрунтовніше вивчення універсальних концептів етносу.

Ключові слова: говори української мови, наддністрянський говір, діалектний текст, мовна свідомість, концепт, мовна картина світу.

Текст безпосередньо пов'язаний із мовленням, із комунікативним і мислетворчим аспектами. Зауважмо, що значення комунікативно-діяльнісного підходу до мови зростає, сприяючи переорієнтації не тільки лінгвістичних, а й філософських, культурологічних, психологічних, літературознавчих проблем (див. Голянич, 2007, с. 249). Текстова дійсність репрезентує передусім мовну свідомість автора тексту, його світобачення. Адже саме текст „передає спосіб мислення, мовні інстинкти індивіда, що належить до конкретного етносу, відображає спосіб національного мислення” (Гуйванюк, 2009, с. 245).

Зауважмо, що терміни „мовна свідомість” та „мовна картина світу” є взаємозалежними. Мовна свідомість – „особливий механізм, який забезпечує злиття, інтеграцію знання мови зі знаннями про світ” (Гапченко, 2011, с. 32), вона складається з вербально виражених знань про світ, її змістом є вербалізована частина картини світу (див. Гапченко, 2011, с. 34). Єжи Бартмінський визначив поняття мовної картини світу як „набір суджень, закріплених більшою чи меншою мірою в мові та вкладених у значення слів або ж цими значеннями імплікованих, який репрезентує ознаки і способи існування об'єктів позамовного світу (Непоп-Айдачич, 2007, сс. 214–215). У ній „втілюється комплекс відношень, що містяться в мовному оформленні тексту, та виникають зі знань про позамовний світ” (Непоп-Айдачич, 2007, сс. 214–215).

Діалектний текст (ДТ), на думку Наталії Руснак, „залучає до наукового аналізу комплекс відомостей, які називають національною картиною світу, торкається фундаментальної проблеми взаємозв'язку мови – мислення – культури” (Руснак, 2009, с. 7). Тетяна Ястремська зазначає, що „роздуми про мову та діалект у контексті культури наштовхує на думку, що діалект *de facto* є своєрідним симбіозом мови і культури (у широкому розумінні цього слова), одним із завдань якого є формування ментальних уявлень діалектоносіїв та репрезентація етнічного менталітету – діалектної картини світу” (Ястремська, 2021, с. 30). Тому в сучасному мовознавстві зростає значущість студій із діалектології. Категорія колективних уявлень апелює до інтеріоризованої (внутрішньо осмисленої) мовцем суспільної позиції, яка формує його схеми сприйняття та класифікації світу. Її творять концепти – „абстрактні ментальні конструкти, що відображають різні аспекти діяльності людини, структуруючи людські знання й оцінки. Людина мислить концептами, моделює й комбінує їх” (Ястремська, 2021, с. 32).

Останнім часом чимало дослідників українських говорів зосередило увагу на вивченні концептів, які стосуються різних аспектів народного буття, зокрема концепту *верх / низ* (Ястремська, 2021), *смерть* (Пискач, 2021), *мати* (Венжинович, 2018), *пори́г* (Коваленко, 2017), *ватра* (Думчак, 2023), *людина* (Гарбера, 2017) та ін. Поряд із матеріальною, господар-

ською діяльністю неабияке значення в житті людини має духовна сфера, а релігійна ментальність, без сумніву, є одним із важливих чинників розвитку культури українського народу. Таким виявом „релігійної культури”, чудесного чи надприродного у християнському розумінні, є, зокрема, поняття кари. Розповіді про кару фіксуємо в найдавніших пам’ятках, „міракулах” (напр., у збірниках Йоаникія Галятовського), житіях святих, проповідях XVII–XVIII ст. тощо. Не дивно, що сюжети про такі „античуда” (Голик, 2005, с. 66) привертали увагу фольклористів, етнологів та істориків і на початку XX ст., і на початку XXI ст. (див. Голик, 2005; Дяків, 2008; Кирчів, 2003; Кравченко, 1926; Попов, 1926).

В українській діалектології проблема дослідження концепту кари ще не була предметом окремих наукових студій. Тому на підставі діалектних текстів – живого мовлення українців, спробуємо збагнути зміст цього поняття, зрозуміти, як воно „закріплене в мові, чи доступне через мову і чи належить до колективних знань про світ” (Bartmiński, 1996, s. 9). Об’єктом дослідження стали тексти, записані експедиційно-польовим методом у Львівській області (наддністрянський та бойківський говори), а також опубліковані ДТ із Наддністрянщини (Болехів; УГПЗН), Полісся (ГВП; ГЧЗ), Буковини (БГ) та Східної Слобожанщини (УСГ).

„Чудесні загрози”, „караючі чуда” грішників, святотатців є протиставленням „справжніх” чудесних ласк і зцілень, однак усі сходять від Бога, мають небесне походження (див. Голик, 2005).

Порівнявши ДТ про кару з усіх наріч української мови, виявляємо спільне розуміння основних цінностей. Зміст поняття-концепту як глобальної ментальної одиниці територіально не розмежовується, для представників усіх говорів кара – це відплата за гріховний вчинок. Як, наприклад, у збірникові ДТ із Болехова:

Ну і б́ули там жінке́, старе́нькі жінке́, які прийшли́, моли́лисі, бо то свято́ б́уло, от. Я д́умаю, шо то б́ули Зелeні́ свята́, то, як пра́вило, по тради́ції на Зелeні́ свята́ ішла́ відпра́ва. Ну, звича́йно, свяще́нників не б́уло, ніко́го. Вони́ собі там моли́лися і почав він шось там тих жіно́к, зна́чить, там ганьби́ти. Підійшо́в, свічке́ покopaв, розумі́сте, погаси́в, потопта́в, а ті хло́пці наші́ стоя́ть збо́ку. І почав там то обзива́ти, ті жінке́ там почали́ з ним перепáлку словeсну і так да́льше. [...] Ну, жінке́ тихо́нько забра́лися, пішли́, от, і йкась жінка́ іму́ сказа́ла, ка́же: „Ти не усвідомлюєш, якій ти гріх за́раз учини́в!”. І всьо, і пішла́. Ну, а́кція пройшла́, „сла́ва” про ту а́кцію то́же пішла́ по місті, от. Ну, і одно́го ра́зу, буквaльно́ пройшо́в місяць, напeвне, а мо́же й не пройшо́в місяць [...] Отакé, шо ста́лося? Зна́чить, дoчка,

в нього було троє дітей, дочка захворіла на рак і буквально за кілька місяців померла. А вони жили коло нас, я її добре знав. Така гарна дитина, така весела, щебетушка така. Померла. Значить, він, поховали дочку, ну і він собі там мав каптьорку таку, той Вітяжков, на прохідні у тому, на лісокомбінаті, знаєте, з лівого боку, там була іго каптьорка, от. І одного разу, – каже, – він собі там сидів і чистив свій пістолет, бо він мав зброю, розумієте. І ніхто того не видів, тільки почули постріл. Забігають тудя, а він лежить мертвий. Значить, побачили шомпол у нього в руках, ту мастику, чистив пістолет. І чи не витягнув кулю, чи шо, ніхто не знає, і застрілився. Причому куля так попала, шо врятувати його там було неможливо. І він так загинув. Дуже в скорому часі, я не знаю як, помер другий син іго, потім померла його жінка, і дотепер живе наймолодший син, робить у ЖКП на тому, на асенізаційній машині. Тожє вдівся так тілом у свого тата. От вся родина пішла, лишився один хлопчик. Як є, бачите. Та жінка йому сказала, шо ти, – каже, – не знаєш, якій ти гріх вчинив, от, і пішла геть. Так, шо жарту з такими речами є абсолютно, кажуть, показово карані, от (Болехів, с. 57).

У збірнику ДТ із Полісся зафіксовано оповідь про те, як у чоловіка тіло ставало як порохно через те, що нищив, палив церковні речі:

Була, тут була церква кала колгоспного двора [...] тут такі, дитино, був мулудий хлопець [...] и він те с церкви все забрав, трохи десь його там палили, а тиє здав так, як на гонучі там тиї. Такий молодий був ше заготовитель, так на його якась слабость причепилася, то він скрись дохторив обїздив, и скрись и ничего ни признавали. А на йому прямо так, як порохно ставало тіло (ГВП, с. 345).

У східнословобожанських говірках записано текст про кару за неприпустиме, плумливе ставлення до хреста:

Було таке времня / знімали хреста з церкви / собрали людей і стали казати / шо церква не нужна / і хрест нада с церкви зняти // стали питать мужиків // хто зніме хрест? // ніхто не береця знімати / а один мужик каже / я його зніму // церква ж дуже висока / підняли того мужика (я не буду називати / бо це ж його родня є) / і той мужик зняв хрест із церкви / зняв / хрест впав / хрест великий / хрест впав / він не зняв / а зваляв його // і як його спустили з церкви того мужика / він потоптав хрест той ногами // ну / так вже Бог дав / чи / хто його зна / нівгоду не пройшло / як він не став ходити ногами і помер // я вірю в Бога (УСГ, с. 117).

У діалектних розповідях виявлено зв'язок між гріхом і надприродною карою. Найпоширенішим мотивом кари у ДТ є святотатство, плондрування святинь та грішне, несправедне життя. Чудесне покарання може бути миттєвим (наприклад, параліч за насміхання з ікони, за порушення Божих заповідей) або віддаленим у часі (хвороба, нещастя настають через кілька місяців чи років):

А хто хрести валяв? // де він є? // та він ни був ше старий // всі пішли / ніхто ни живе / всі хто валяв // всі пішли / ніхто ни живе // і то випатками // і нагло / і всяко (м. Жовква Львівської обл.); бідний чоловік наймитував у пана // та й все казав ду пана / аби їму дав волів виорати поле та й так субі надумав // Велитдень / то є великий день / та я субі возьму тих волів / то я багато зроб'ю / та й він яг вже взев в пана тих волів / їхав вдосвіта орати / як пігнав волами / так надувкола вся земле затрісласі / кажут / шо нерас тамка на Велитдень чути / як він пугансе волами / ну / а чи правда? / не знаю / так люди в нас кажут (УГПЗН, с. 93); Не мішеїсі між них, бо то не мож з свящєнником, не мож. У нас хтос був у коліді і розказував (то в селі, чи де), хтос сі зі сьвіщєнниками шос сі в сусіцтві, шос клева, то, каже, шо в ті хаті, то була така велика на дві сім'ї, каже, за пáру рóків ні йднóї людини не стáло. Хáта сі зробіла порóжна. Ти розуміеш? А мáма казáла, шо на свящєнника не мáє прáва ніхтó слóва сказáти, лиш рідна мáма. Не мож. Най він бóде правослáвний, най він бóде ікій хоч – не мож. Шо то страшний грíх (Болехів, с. 375).

У досліджених ДТ про кару основними є морально-етичні концепти *кара*, *грíх*, а також сакральний концепт *Бог*. У досліджуваних текстах поєднано конкретне, символічне й релігійне світосприйняття. На прикладі одного тексту можемо прослідкувати шляхи вербалізації когнітивно-етнічних смислів, асоціативно-оцінних конотацій концепту. В одному із ДТ поняття кари подано як індивідуальне осмислення: сакральний предмет (*та'кий хрест сто'їаў / а там 'було Росп'їат'а*) → гріховна дія (святотатство) (*да'ваї стр'їл'ати по 'н'ому // і о'дин стр'їл'айе! д'ругий // то дл'а них за'бава*) → кара як вияв сили Бога (*о'дин в'їдвер'тайец':а / рас / і н'ї'чого не 'баче / потем'н'їло в о'чах / стаў 'темний / сл'їтний // а ў д'ругого / ста'вали та'к 'ї на'риви ў 'н'ого / на 'т'їл'ї / йак то в'їн стр'їл'аў / і то ў 'н'ого так 'було* (с. Крехів Жовківського р-ну)). У цьому контексті важливим є спільний культурний досвід автора і слухача, адже нездатність останнього „розпізнати” концепт може зумовити інтерпретацію тексту як нецілісного утворення, без „видимих” логічних зв'язків. Безсумнівно, ДТ про кару є „яскравою ілюстрацією конвенціональних або

універсальних асоціативних міжпредметних зв'язків, тобто постійної суміжності, що виводиться на якійсь зримій чи природній основі, або регулярних внутрішніх зв'язків між символами і реальними предметами” (Жайворонок, 2011, с. 56). Як-от текст про покарання чоловіка, який зруйнував фігуру Богородиці біля чудотворного джерела: *тої тракто́рист / шу ламаў ту Причисту Ді́ву / то на переї́зд'і ту в Бу́русов'і / вийі́хаў / пої́зд на негу // вийі́хаў // то т'рактор стаў і заглох і зава́лило йі́го і вс'о // на́чит' в'ін по́карані́ / по́карані́ в'ін йе́ Бо́гом* (с. Ліщини Жидачівського р-ну).

Концепти здебільшого є універсальними, але зв'язки й поняттєві поля, які носії мови встановлюють між ними, часто є унікальними, можливо, не цілком зрозумілими для представників іншої етнокультурної групи. Прикладом може слугувати ДТ про заборону колядувати:

Тої ди́ректор Кре́х'і́ус'ки́ / Заду́й'а'н'ук // ўсе'у бри'гаду з'ібраў тих ко'мун'іс'т'і́ў // ўсе по'п'ід мо'с'ти / ўсе пе'рис'л'ідували / приї́здили пе'рис'л'ідували / жиби ни хо́дили кол'аду'вати // і йа з'на́йу / ну на́ш'і до' Крехова ни хо́дили / на́ш'і хо́дили то шо по Маїда́н'і // а / пот'ім пи'таліс'і / чи хо́дили кол'аду'вати // тим о'ці́нки / або ит'рафи накла'дали / визи'вали // а Заду́й'а'н'ук шо? // ў'мер'на́гло! // за сто'лом ўмер'! (с. Майдан Жовківського р-ну);

а також текст про покарання за крадіжку обрядових речей із церкви:

Йа'когос' чуло'в'іка / ше молодого х'лопця на́мовили пок'расти з / церкви / шо було та'ке / ц'ін'е // то ко́лис' / мали на'в'іт' ў'селах / але та'кого ў'с'ого / ча́ш'і пузо'лочен'і мо́гли / бути / та Йе́ван'гел'і́я / тоже ста'р'і // і в'ін на то п'ішоў / здо'диўс'а / бо / може йо'му / тоже об'і'ц'али за то йа'ку час'тину з'роше́ї чи йак // ну в'ін то / н'іби пок'раў // і / ка́жут' з'разу за / к'і́лка ден' / йо'му / ру́ки / на'л'ц'і / по'корчи́ло // а / ру́ки ше / че́рес т'рошка зан'і́м'і́ли / парал'ізу'вало / так йак (с. Крехів Жовківського р-ну).

Мовними засобами, які відображають причини кари, є насамперед дієслова зі значенням ‘нищити’, ‘руйнувати’: *той шо хрести пубив / валяв / знімав* (с. Унів Перемишлянського р-ну); *хрест впав / він не зняв / а зваляв його [...] він потоптав хрест той ногами* (УСГ, с. 117), *той шу каплицю ва́лив / як помер* (с. Поляна Старосамбірського р-ну); *вни пішли́ й зава́лили по́внїстю всьо, зрівняли з землею і там усьо пони́щили, о. І він в ско́рому часі пої́хав додо́му де́сь там в Росії. А жі́нка ду́же тя́жко захворі́ла, ослі́пла, чи шо, я не памі́таю, по-мо́єму ослі́пла. От, і коли́ він почав хо́дити по тих лю́дях, які, там ворожи́ти чи там шось таке́, не зна́ю, екстра́сенсів, сло́вом як то назива́лосі, оди́н ке́нув ка́рти, чи вона́*

кєнула кáрти і сказáла: Ти мáєш гріх, ти зніи́цив іку́сь святи́ню. Ану́, нагада́й собі (Болеків, с. 55).

В. Жайворонок зауважує, що індивідуальні емоції переростають у колективну (загальномовну) експресію (Жайворонок, 2001, с. 49), тому, зазначмо, тексти про кару відзначаються високим ступенем оцінності та аксіологічності: *в нас пуламали багато христів / на цвинтар худили христи лумали / отак [...] рускі прийшли / за руских христи ламали [...] та їден ни жие / ни жие ніхто / ріжно си ставало з ними // шо з ними си ставало? / вмирало / діставало раки / жите си самі відбирали // отак / так било / Бох карав* (с. Рожеве, Старосамбірського р-ну). Також рекуративність може бути семантичною – у наведеному вище тексті діалектоносій конкретизує лексему *помирати*: *вмирало, діставало раки, жите си самі відбирали*. Н. Руснак зауважує, що такі повтори у ДТ „гальмують виклад інформації, створюють синтаксичну неупорядкованість” (Руснак, 2009, с. 80). Частково поділяємо це міркування (відзначмо й те, що характер повторів у ДТ свідчить і про мовну компетенцію діалектоносія), проте, на нашу думку, значна кількість повторів посилює значення повторюваного компонента, привертає увагу слухача та підкреслює важливу для мовця деталь, яка стосується саме по н я т т я кари (її причини чи наслідку). Зокрема найчастіше фіксуємо:

- уточнювальні повтори: *чо'ло'в'ік мертвиї // йо'го ў'з'али до моргу* (с. Крехів Жовківського р-ну); *так пока'раў ії'їи Бог за бого'хул'ство // бо йак то нас'м'і'хатис' з образа?* (с. Крехів Жовківського р-ну); *па'лили тої кос'тел // во'гон' так наго'р'і / так там на ве'ж'і го'р'іў тої кос'тел* (м. Бібрка Перемишлянського р-ну); *не можна ў н'іст бавитис' / тан'ц'увати / сп'івати* (с. Крехів Жовківського р-ну); *а р'уки ше |черес т'рошка зан'і'м'іли / парал'ізувало так йак // і то в'ін з'разу кудас' вий'хаў // ну бо в'ін йак інва'літ стаў* (с. Крехів Жовківського р-ну); *в'ін зрозум'іў / за шо то йо'му та'ка кара // бо з'і с'в'а'того с'в'ате к'расти! // то та'ка кара йо'му була і д'ругим наука* (с. Крехів Жовківського р-ну); *на С'в'а'тейе С'в'а'тих // то' ни можна засу'вати / ни можна ва'лити / ни можна н'ічого робити / тому шо то йе с'в'ате // ми ни май'ємо на то п'рава / і ми ни по'вин':і нав'іт' того' робити / йаки'чо ми йе / йа так скажу / та'к'і л'уди йак по'вин':і бути / йак ми йе |д'іти |Бож'і / ми не по'вин':і |Божого н'ічого ниш'чити / бо то'му шчо ни можна / то йе великим гр'і'хом* (с. Бориничі Жидачівського р-ну);
- синонімічні конструкції (зокрема контекстуальні): *там ле'жит' чо'лов'ік / нижи'виї // [...] чо'ло'в'ік мертвиї, ўсе к'рики йак'іс' ії'му / йа'кіс' шум ў вухах / крик / плач* (с. Крехів Жовківського р-ну);
- спільнокореневі слова: *прок'л'аў па'н'іў / виго'лосиў прок'л'оң на ўс'у |церкву* (с. Луги Рожнятівського р-ну);

- перифрази: *ўс'і п'іш'ли // ўс'і поўми'рали // н'іх'то не^м жи'ве* (с. Майдан Жовківського р-ну); *во'ни п'іш'ли сво'йейу до'рогойу // не'ма йіх ўже // так / поўми'рали* (м. Бібрка Перемишлянського р-ну); *на'м'іс'ц'і стоў'пом с'тала // на'м'іс'ц'і й'ійі спарал'ізу'вало* (с. Крехів Жовківського р-ну).

У більшості діалектних словників не фіксуємо лексеми *кара*, а в тих, що подають її (Аркушин, 2000, т. 1, с. 211; Онишкевич, ч. 1, с. 340), вона має значення, тотожне з тим, що вміщене у *Словнику української мови* (СУМ, т. 4, с. 99). Однак відзначмо: незважаючи на те, що лексема *кара* – це ‘суворе покарання, горе, нещастя’ (СУМ, т. 4, с. 99), на аксіологічній шкалі концепт *кара* має позитивну оцінку у свідомості діалектоносія, адже апелює до норми, правильності, моралі (кара – наслідок порушення заборони, відповідних усталених норм, дія проти самого Бога):

По^мкараний в'ін йе Богом і ни т'реба' того^м ро'бити // ни тре (с. Ліщини Жидачівського р-ну); *не'ма йіх ўже! / так / поўми'рали // так / так не^м можна ро'бити!* (м. Бібрка Перемишлянського р-ну); *то^м ни' можна засу'вати / ни' можна валити / ни' можна н'і'чого ро'бити / то'му шо то йе с'в'а'те // ми ни' маємо на то п'рава / і ми ни по'вин':і' нав'іт' того^м ро'бити / йаки'чо ми йе / йа так с'кажу / та'к'і л'уди / йак по'вин':і' бути / йак ми йе' д'іти Бож'і / ми не по'вин':і' Божого н'і'чого ниш'чити / бо то'му шчо ни' можна / то йе великим гр'і'хом* (с. Бориничі Жидачівського р-ну);

загалом – до відновлення справедливості та балансу у світі:

Бох ўс'о прос'тит / бо ж ми йо'го д'іти // а йак // в'ін нас створ'іў за с'вейу по'добою / в'ін' нами о'п'ікуйец':а заўж'ди / нав'іт' йак ми ни заслу'жили' того // али' мусе' часом і ка'рати (с. Чайковичі Самбірського р-ну); *та'ким та'ка зап'лата' муси' бути / бо Бох з гори' палицийу' бити ни' буди / а Бох на ўсе' маєе' час* (с. Бориничі Жидачівського р-ну); *то та'ка' кара йо'му' була і д'ругим на'ука; бо йак' кажут' / Бог за' добре наго'рожує / а за' зле ка'рає* (с. Крехів Жовківського р-ну).

Аналізований концепт *КАРА* вербалізує стереотипні та ціннісні аспекти духовного життя українців, оприявнює їх культурну свідомість, виявляє безпосередній зв'язок із християнством. ДТ про кару містять мовну інформацію та віддзеркалюють світосприйняття носія діалекту. Зауважмо, що поповнення емпіричної бази текстами про кару з усього діалектного ареалу української мови уможливить ґрунтовніше вивчення універсальних концептів етносу.

БІБЛІОГРАФІЯ

Джерела

- Аркушин, Г. (2000). *Словник західнополіських говірок* (Т. 1.). РВВ „Вежа”.
- Translitteracja:** Arkushyn, H. (2000). *Slovník zakhidnopoliskyykh hovirok* (T. 1.). RVV „Vezha”.
- БГ – Руснак, Н., Гуйванюк, Н., & Бузинська, В. (Упор.) (2006). *Буковинські говірки. Хрестоматія діалектних текстів*. Рута.
- Translitteracja:** Rusnak, N., Huivaniuk, N., & Buzynska, V. (Upor.) (2006). *Bukovynski hovirky. Khrestomatii dialektnykh tekstiv*. Ruta.
- Болехів – Гнатишак, Ю. (2021). *Болехівські бувальщини. Діалектні тексти*. Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України.
- Translitteracja:** Hnatyshak, Yu. (2021). *Bolekhivski buvalshchyny. Dialektni teksty*. Instytut ukrainoznavstva im. I. Krypiakevycha NAN Ukrainy.
- ГВП – Аркушин, Г. (2010). *Голоси з Волинського Полісся (Тексти)*. РВВ „Вежа”.
- Translitteracja:** Arkushyn, H. (2010). *Holosy z Volynskoho Polissia (Teksty)*. RVV „Vezha”.
- ГЧЗ – Гриценко, П. (Ред.) (1996). *Говірки Чорнобильської зони. Тексти*. Видавництво „Довіра”.
- Translitteracja:** Hrytsenko, P. (Red.) (1996). *Hovirky Chornobylskoi zony. Teksty*. Vydavnytstvo „Dovira”.
- Онишкевич – Онишкевич, М. (1984). *Словник бойківських говірок* (Ч. 1). Наукова думка.
- Translitteracja:** Onyshkevych, M. (1984). *Slovník boikivskykh hovirok* (Ch. 1). Naukova dumka.
- УПЗН – Глібчук, Н. (Ред.) (2005). *Українські говірки південно-західного наріччя. Тексти*. Львівський національний університет ім. Івана Франка.
- Translitteracja:** Hlibchuk, N. (Red.) (2005). *Ukrainski hovirky pivdenno-zakhidnoho narichchia. Teksty*. Lvivskiy natsionalnyi universytet im. Ivana Franka.
- УСГ – Глуховцева, К., Леснова, В., & Ніколаєнко, О. (Упор.) (2011). *Українські східнословобожанські говірки: сучасні діалектні тексти*. ДЗ „ЛНУ ім. Т. Шевченка”.
- Translitteracja:** Hlukhovtseva, K., Liesnova, V., & Nikolaienko, O. (Upor.) (2011). *Ukrainski skhidnoslobozhanski hovirky: suchasni dialektni teksty*. DZ „LNU im. T. Shevchenka”.

Література

- Венжинович, Н. (2018). *Фраземіка української літературної мови: когнітивний та лінгвокультурологічний аспекти*. ФОП Сабов А.
- Translitteracja:** Venzhynovych, N. (2018). *Frazemika ukrainskoi literaturnoi movy: kohnitivnyi ta lnhvokulturolohichnyi aspekty*. FOP Sabov A.
- Гапченко, О. (2011). Мовна свідомість людини як об'єкт лінгвістичних досліджень. *Літературознавство. Мовознавство. Фольклористика*, 22, 31–34.

- Transliteracja:** Napchenko, O. (2011). Movna svidomist liudyny yak obiekt linhvistychnykh doslidzhen. *Literaturoznavstvo. Movoznavstvo. Folklorystyka*, 22, 31–34.
- Гарбера, І. (2017). Репрезентація соматичного коду культури концепту „Людина” (на матеріалі фразеології східностепових українських говірок). *Одеський лінгвістичний вісник*, 9(2), 69–73. http://nbuv.gov.ua/UJRN/oliniv_2017_9%282%29__18
- Transliteracja:** Harbera, I. (2017). Reprezentatsiia somatychnoho kodu kultury kontseptu „Liudyna” (na materialii frazeolohii skhidnostepovykh ukrainskykh hovirok). *Odeskyi linhvistychnyi visnyk*, 9(2), 69–73. http://nbuv.gov.ua/UJRN/oliniv_2017_9%282%29__18
- Голик, Р. (2005). *Уявлення про надприродне в українській культурі Х–XVIII ст.* [Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата наук, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України].
- Transliteracja:** Holyk, R. (2005). *Uyavlennia pro nadpryroodne v ukrainskii kulturi X–XVIII st.* [Dysertatsiia na zdobuttia naukovooho stupenia kandydata nauk, Instytut ukrainoznavstva im. I. Krypiakevycha NAN Ukrainy].
- Голяннич, М. (2007). *Внутрішня форма слова і дискурс.* Видавничо-дизайнерський відділ Прикарпатського національного університету.
- Transliteracja:** Holianych, M. (2007). *Vnutrishnia forma slova i dyskurs.* Vydavnycho-dyzainerskyi viddil Prykarpatskoho natsionalnoho universytetu.
- Гуйванюк, Н. (2009). *Слово – Речення – Текст.* Рута.
- Transliteracja:** Huivaniuk, N. (2009). *Slovo – Rechennia – Tekst.* Ruta.
- Думчак, І. (2023). Лінгвокультурологічні особливості концепту „ватра” в гуцульському говорі. *Закарпатські філологічні студії*, 27(2), 18–23.
- Transliteracja:** Dumchak, I. (2023). Linhvokulturolohichni osoblyvosti kontseptu „vatra” v hutsulskomu hovori. *Zakarpatski filolohichni studii*, 27(2), 18–23.
- Дяків, В. (2008). „Фольклор чудес” у підрадянській Україні 1920-х років. Інститут народознавства НАН України.
- Transliteracja:** Diakiv, V. (2008). „Folklor chudes” u pidradianskii Ukraini 1920-kh rokiv. Instytut narodoznavstva NAN Ukrainy.
- Жайворонок, В. (2001). Українська етнолінгвістика: деякі аспекти досліджень. *Мовознавство*, 5, 48–63.
- Transliteracja:** Zhavoronok, V. (2001). Ukrainska etnolinhvistyka: deiaki aspekty doslidzhen. *Movoznavstvo*, 5, 48–63.
- Кирчів, Р. (2003). Фольклорна опозиція войовничому атеїзмові (фольклор чудес). *Народознавчі зошити*, 1–2, 3–11.
- Transliteracja:** Kyrchiv, R. (2003). Folklorna opozytsiia voiovnychomu ateizmovi (folklor chudes). *Narodoznavchi zoshyty*, 1–2, 3–11.
- Коваленко, Н. (2017). *Концепт ПОРИГ у фразеології українських говорів.* <http://elar.kpnu.edu.ua/xmlui/handle/123456789/2403>
- Transliteracja:** Kovalenko, N. (2017). *Kontsept PORIH u frazeolohii ukrainskykh hovoriv.* <http://elar.kpnu.edu.ua/xmlui/handle/123456789/2403>

- Кравченко, В. (1926). Осапатова долина. *Етнографічний вісник*, 2, 108–111.
Translitteracja: Kravchenko, V. (1926). Osapatova dolyna. *Etnohrafichnyi visnyk*, 2, 108–111.
- Непоп-Айдачич, Л. (2007). *Польська когнітивна етнолінгвістика*. Видавничо-поліграфічний центр „Київський університет”.
- Translitteracja:** Napor-Aidachych, L. (2007). *Polska kohnityvna etnolinhvistyka*. Vydavnycho-polihrafichnyi tsentr „Kyivskyi universytet”.
- Пискач, О. (2021). Евфемізми та інші вербальні репрезентанти концепту „Смерть” в українських говірках Закарпаття. *Науковий вісник Ужгородського університету. Філологія*, 2(46), 181–186.
Translitteracja: Pyskach, O. (2021). Evfemizmy ta inshi verbalni reprezentanty kontseptu „Smert” v ukrainskykh hovirkakh Zakarpattia. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Filolohiia*, 2(46), 181–186.
- Попов, П. (1926). До питання про спроби збирати фольклорний матеріал. *Етнографічний вісник*, 2, 5–19.
Translitteracja: Popov, P. (1926). Do pytannia pro sproby zbyraty folklornyi material. *Etnohrafichnyi visnyk*, 2, 5–19.
- Руснак, Н. (2009). *Лінгвокогнітивні та прагматичні виміри діалектних текстів буковинських говірок*. Рута.
Translitteracja: Rusnak, N. (2009). *Linhvokohnityvni ta prahmatychni vymiry dialektnykh tekstiv bukovynskykh hovirok*. Ruta.
- Ястремська, Т. (2021). *Моделювання українського діалектного простору: концепти верх / низ*. Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України.
Translitteracja: Yastremska, T. (2021). *Modeliuvannia ukrainskoho dialektnoho prostoru: kontsepty verkh / nyz*. Instytut ukrainoznavstva im. I. Krypiakevycha NAN Ukrainy.
- Bartmiński, J. (Red.). (1996). *Słownik stereotypów i symboli ludowych*. Wydawnictwo UMCS.

The Concept *PUNISHMENT* in the Linguistic Consciousness of Ukrainians

On the basis of dialectal texts – the live speech of Ukrainians, the meaning of the concept of *PUNISHMENT* is outlined. The research was conducted using texts collected through field expeditions in the Lviv region (representing the the Dnister and Boiko dialects) and from publications in other collections of dialectal texts (from Bukovyna, Naddnistryanshchyna, Polissia, and Slobozhanshchyna). In dialectal narratives, a connection was discovered between sin and supernatural punishment. The most common motive for punishment in dialectal texts is sacrilege, desecration of holy places, and sinful and unjust living. Divine punishment can be immediate (e.g., paralysis as a result of disrespecting an icon, breaking God's commandments) or delayed in time (sickness and misfortune occurring months or years later). On the axiological scale, the concept of *punishment* has a positive evaluation in the consciousness of a dialectal speaker, because it appeals to the ideas of correctness, morality (punishment is a consequence of violating a prohibition, certain established norms, an action against God himself), justice. The analyzed concept of punishment verbalizes stereotypical and valuable aspects of the spiritual life of Ukrainians, reveals their cultural consciousness, which is closely related to Christianity. Dialectal texts about punishment contain linguistic information and reflect the worldview of the dialectal speaker. It should be noted that replenishing the empirical base with texts about punishment from the entire dialect range of the Ukrainian language will enable a deeper and more thorough study of the universal concepts of ethnicity.

Keywords: dialects of the Ukrainian language, Dnister dialect, dialectal text, linguistic consciousness, concept, linguistic worldview.